

KRUTIHLAV OBEČNÝ (*JYNX TORQUILLA*)

Robert Doležal

Krutihlav je zvláštní pták. Systematicky je sice řazen k čeledi datlovitých (*Picidae*), ale vzhledem i způsobem života své pestré a nápadné příbuzné moc nepřipomíná. Sám je totiž dokonale nenápadný, dutinu, ve které hnízdí, si vytesat nedovede, a navíc je jako jediný z datlovitých tažný. Podčeleď krutihlavů (*Jynginae*) reprezentuje v celé palearktické oblasti, která zahrnuje Evropu, Afriku severně od Sahary a Asii severně od Himálajů jen jediný hnízdící druh – náš krutihlav obecný, který má už jen jednoho bratrance z rodu *Jynx*, a tím je severoafrický krutihlav rezavokrký (*J. ruficollis*).

Rozšíření

Krutihlav obecný má palearktický typ rozšíření. Ve výše popsané zoogeografické oblasti se vyskytuje v pásu pokrývajícím téměř celou Evropu, pokračujícím k východu středem Asie a končícím až Japonskem a ostrovem Sachalin. V řadě zemí západní Evropy začal tento druh počátkem 20. století silně ubývat. Jde o trend, který je datován již od první poloviny 19. století z britských ostrovů, kde dnes hnízdí jen ojedinelé páry. Následně pokračoval pokles populace v dalších zemích západní a severní Evropy a stejným způsobem postihnul i Evropu jižní a střední. Pouze na východě Evropy se zdají být jeho počty stabilní. Celkově je hodnocena

Při hledání potravy se krutihlav pohybuje většinou na zemi, kde hledá mravence a jiný hmyz. Foto: Petr Mückstein

Typický posed krutihlava podélně s větví, kdy je díky svému zbarvení téměř neviditelný.

Foto: Petr Mückstein

evropská populace krutihlava obecného jako ubývajících (Šťastný et al., 2006).

Vývoj naší populace v podstatě sleduje stejný, i když ne tak dramatický scénář, jako u několika dalších druhů vázaných na stejný typ krajiny. Krutihlav obývá otevřenou extenzivně zemědělsky využívanou krajinu, ve které jsou remízky a skupiny stromů, ostrůvky listnatých nebo smíšených lesů, okraje hájů, u nichž se pole střídají s loukami, staré ovocné sady a zahrady – zkrátka biotopy, které mu poskytují dostatek potravy a hnízdních možností v podobě stromových dutin. S úbytkem těchto biotopů mizí krutihlav, ale i např. mandelík hajní (*Coracias garrulus*) nebo dudek chocholatý (*Upupa epops*).

Snížení počtů krutihlavů u nás vedlo k jeho zařazení do kategorie zranitelný druh Červeného seznamu s tím, že jeho populace

byla v letech 2001–2003 odhadována na 2 000–4 000 párů (Šťastný et al., 2006).

Popis a způsob života

Krutihlav je jako jediný z datlovitých tažný. Naši ptáci zimují v Africe mezi Saharou a rovníkem a ojedinelé také ve Středomoří. Na zimoviště táhnou koncem srpna a začátkem září především jižním a jihozápadním směrem. Středomoří moře obléhají přes Pyrenejský a Balkánský poloostrov, částečně pak přes Itálii a Maltu (Cepák et al., 2008). Do střední Evropy se vracejí většinou v první polovině dubna.

Díky krycímu zbarvení je krutihlav velice nenápadný pták, který se v přírodě obtížně hledá. Velikostí připomíná vrabce, ale je delší a celkově šedohnědý. Svrchní část těla je

Při chycení se krutihlav chová velice podivně - natahuje krk, pomalu otáčí hlavou a roztahuje ocas.

Foto: Martin Vavřík

Krutihlav má nejčastěji 7-8 mláďat. Někdy jich může být i deset.

Foto: Jan Havlíček

hnědě popelavá s náznakem vlnek a tmavších a světlejších skvrnek, spodina těla je bílá s řídkými tříhrannými skvrnami. Hrdlo je bledě žluté, příčně proužkované, za okem se táhne tmavá páska. Na rozdíl od datlovitých nešplhá po kmeni a potravu nevyklovává ze dřeva. Často sedí podélně na silnějších větvích a zjara ho prozradí hlas připomínající opakované nářikavé kje-kje-kje ...

Kroužkovatelům je známo neobvyklé chování chyceného ptáka, které může nezkušeného člověka i polekat. Krutihlav protáhne celé tělo včetně krku, čepýří peří na hlavě, roztahuje ocas, oči má přimhouřené a velice pomalu otáčí hlavou napřed na jednu a pak na druhou stranu. Skoro by se zdálo, že tak otočí hlavu několikrát dokola. Z živého ptáka se tak stává podivná mechanicky se pohybující hračka.

Špačník.

Foto: Jan Havlíček

Hnízdění a péče o mláďata

Páry jsou tvořeny u krutihlava hned po přeletu ze zimoviště. Následuje výběr hnízdní dutiny, při které není přesně známa role samce a samice. Tok je složitý a provází ho rituál, kdy samec čepýří peří na hlavě, otáčí pomalu hlavu, otvírá zobák a ozývá se, samice pak dává najevo své rozčilení příkrčeným postojem, spuštěnými křídly a podivnými rychlými pohyby. Hnízdo bývá umístěno na stromech v přirozených dutinách po vyhnilých větvích nebo v puklinách, případně v dutinách vydlaných strakapoudem velkým, datlem nebo žlunou zelenou.

Vejce jsou snášena od půlky května v denních intervalech přímo na dno hnízdní dutiny bez jakékoli výstelky. Známé jsou případy, kdy krutihlav obsadí dutinu s cizí snůškou, kterou zničí. Vejce jsou čistě bílá, bývá jich nejčastěji 8–11 a sezení začíná těsně před ukončením snůšky. Po dobu 12–14 dnů se na nich střídají oba rodiče. Při sezení se nedají vyrušit. Když se k nim přiblíží vetřelec, syčí, kroučí hlavou a zvedají peří na temeni. Mláďata se líhnou současně a krmena jsou po následující tři týdny. Vyvedena jsou až jako vzletná a následně jsou ještě jeden až dva týdny dokrmována. Krutihlavi hnízdí jen jednou v roce a pohlavní dospělosti dosahují v 2. kalendářním roce života (Hudec a kol., 2005).

Význam a potrava

Krutihlav se často pohybuje po obnažené zemi s nízkou vegetací, kde hledá mravence. Jejich larvy i dospělí mravenci mohou být

někdy výhradním druhem potravy krutihlava. Popis jejich lovu je uveden už v publikaci z roku 1895: „Zvláštního tvaru jest jazyk daleko vyplazitelný, který jest vzadu okrouhlý a červovitý a vybíhá v rohovitou špičku. Jest přiměřen potravě ptáka tohoto, jež záleží hlavně v mravencích; těch totiž nechytá zobákem, nýbrž na jazyk, jež za tím účelem strká do děr, ve kterých jsou mravenci, a když podrážděný hmyz zakousne se do domnělého červa nebo uváže na lepkavém hleny, polyká jej.“ Krutihlav může lovit i brouky, dvoukřídlé, pavoukovce nebo i hlemýžďe. Ani s přihlédnutím k jeho trofické specializaci nelze krutihlava označit jako škodlivého. Naopak. Vzhledem k tomu, že se jedná o silně ohrožený druh, by se měl chránit všemi dostupnými prostředky.

Ochrana

Běžnou možností ochrany je vyvěšování budek. Krutihlav velikostí odpovídá menšímu špačkovi, a proto se pro něj dají využít běžné špačnický s rozměrem dna alespoň 15x15 cm, s okrouhlým nebo kulatým vletovým otvorem o průměru cca 34–45 mm, kdy hloubka hnízdní dutiny je nejméně 25–30 cm. Budky se vyvěšují na kraje listnatých lesů, do parků nebo remízů.

Seznam použité literatury je k dispozici u autora

Autor:

Ing. Robert Doležal

Ústav pro hospodářskou úpravu lesů,

pobočka Brno

E-mail: dolezal.robert@uhul.cz